

ב"ה אדר ב התשנ"ז

"הכר נא למי החותמת והפתילים" - תגובה למאמר בדבר חידוש התכלת

בא לידינו מאמרו של ה"ר יעקב אפשטיין שליט"א בקובץ "התורה והארץ" האחרון, בענין זיהוי חלזון הארגמון כחלזון ממנו הפיקו את התכלת. תחילה שמחנו שעוד ועוד נדרשים לבירור מצוה זו, אולם בעברינו בין בתריו היינו כמשתוממים על המראה, כי תיוהי טובא קא חזינן הכא. בתמצית, כוונת המאמר היא להוכיח שאין הראיות לזיהוי נחשבות כודאי והדבר נשאר בגדר ספק, ואם כן ההחמרה בזה היא מדת חסידות בלבד, ולעומת זאת קיימות בעיות אפשריות כמו איסור בל תוסיף, חשש תקלה ויוהרא. ונעיר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ולא באנו כאן לחדש, וכבר קדמונו רבים וטובים, אלא באנו לסדר את הדברים כתשובות על סדר טענותיו של הרהמ"ח.

הרב יצחק בראנד

יוסף פלאי

ישיבת עוד יוסף חי, קבר יוסף הצדיק, עיה"ק שכס ת"ו

לפרק א' - "דרכי הזיהוי"

בפרק א' דן הרהמ"ח ב"דרכי הזיהוי למכשירי מצוה". והנה, אמנם קיי"ל שמסורת העוברת מדור לדור היא דבר שניתן לסמוך עליו בודאות, אך הרהמ"ח טוען שבהעדר מסורת אי אפשר לסמוך על הוכחות, ויש להעיר על דבריו.

מסורת

בסעיף א' הביא דברי הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה, שמעולם לא היה ספק ש"פרי עץ הדר" הוא האתרוג, והיתה מסורת ברורה בדבר. אך הרמב"ם שם בא לבאר את העיקר שהשריש ש"הפירושים המקובלים ממשא אין בהם מחלוקת כלל", ולכן הוצרך להסביר את הדיון בגמרא (סוכה לה.) על זהותו של "פרי עץ הדר" - שהרי ודאי היתה מסורת ברורה מהי כוונת הכתוב (במצוה שקיימוה מידי שנה בשנה), אלא שחכמים חפשו למצוא לזה ראייה בתורה. אבל הרמב"ם כלל לא בא לומר שדוקא ע"י מסורת ניתן לקבוע מהי כוונת הכתוב (ואם היתה תקופה שלא היו אתרוגים בנמצא, והיה נשכח הזיהוי של "פרי עץ הדר", ודאי היו מנסים לחדשו ע"פ ראיות. וכן בענין התכלת; ברור שכשנאמר בתורה "תכלת", נמסר למשה וממנו לחכמי ישראל מה הכוונה, ולכן מעולם לא נחלקו חז"ל בדבר זהות התכלת. אך משנשתכח הדבר - מדוע לא נחדשו ע"י ראיות?).

ובסעיף ב' הביא את הצורך במסורת באכילת עופות טהורים. והנה פשוט שיש חילוק גדול בין הנושאים; שאם לא אכלנו עוד עוף טהור לא הפסדנו כלום ואם אכלנו עוף שאינו טהור עברנו על איסור לאו, ובנד"ד להיפך, שאם זו התכלת קיימנו מצוה ואם לא - לא הפסדנו (כמו שנבאר בהמשך). אך עוד זאת לא הבנו בעיקר דבריו, שהרי בענין אכילת עופות מפורש שהצורך במסורת - כמו שכתב הרמ"א "ואין

לאכול עוף טהור אלא במסורת" (יו"ד פב,ג) - לא נאמר כקביעה כללית וסתמית אלא נבע **מסיבות מוגדרות** ביותר; מפני שאי אפשר לסמוך על הסימנים ויש חשש שמא בכל זאת זהו עוף דורס, כמבואר בפוסקים¹ (ואפילו בזה ישנו יוצא-מן-הכלל שנאכל אע"פ שלא היתה עליו מסורת והוא תרנגול-הודו, וביאר בשו"ת ערוגות הבושם (הובא בדרכי-תשובה שם סקכ"ו) שכיון שהוכח לגמרי שאינו דורס אין צורך במסורת). ולכן כתב הפמ"ג (בסימן פ, שפתי דעת סק"א) שאין זה שייך בבהמות וחיות, ואמנם כבר נהגו להרחיב כלל זה גם לבהמות וחיות, וכמו שכתב החכמת-אדם (כלל לו, סעיפים א, ו), אך זה מחמת המנהג ומחשש לפרצות, ובעקבות העובדה שאין כל הפסד אם לא נאכל ודי לנו במה שכבר יש בידינו (כמ"ש החזו"א יו"ד יא, ד: "ואין לפרוץ גדר במנהגן של ישראל ואין לנו שום הכרח לזה ודי לנו בבקר וצאן שבמסורת", עיי"ש ובסעיף ה), וכל זה לא שייך בנד"ד כמובן.²

סימנים

עוד המשיך הרהמ"ח לדון בענין בהשואה לדין סימנים, והביא שאין מוציאים ממון ואין הורגים נפש ע"פ סימנים, וסיכס: "המסקנה מכאן היא שסימנים, אף מובהקים ביותר, חוזק הראיה שבהם נשקל בפוסקים כרוב או כחזקה אבל עדיין יש אפשרות מציאותית למיעוט שסימניו אותם סימנים...".
ואם כן, זו ראייה לסתור דברי עצמו, שהרי בנד"ד אין מדובר בהוצאת ממון ולא בדיני נפשות, וודאי שראיה שכוחה כרוב וכחזקה - שמועילים אף באיסורים חמורים - תועיל כאן! ואיזו טענה היא ש"עדיין יש אפשרות מציאותית למיעוט..."? - והרי באיסורים הולכים אחר הרוב אע"פ שיש אפשרות מציאותית למיעוט!"

אומדנא

עוד דימה הרהמ"ח נד"ד לדין אומדנא והביא את הדין שנחבל נשבע ונוטל כשיש אומדנא שחבירו חבל בו, וכתב שדין נשבע ונוטל הוא רק מכח תקנת חכמים. אך למה לא הביא הרהמ"ח את הדין שכאשר יש אומדנא דמוכח מוציאים ממון בלא שבועה (ולא מכח תקנה) כמ"ש בשבועות מו: "במקום שאינו יכול לחבל בעצמו נוטל שלא בשבועה!" ועוד: מדוע בכלל דומה נד"ד להוצאת ממון? ועוד הביא שם שבדיני נפשות אין הורגים ע"פ אומדנא, וזו ממש ראייה לסתור דבריו, שהרי לא בדיני נפשות עסקינן!
ועוד הביא הרהמ"ח את דברי הראי"ה קוק (בדעת-כהן סימן קמ) לענין הרופאים שאין דבריהם נחשבים כודאי, אך שם המדובר הוא על ביטול המציצה במילה, שלפי חז"ל נצרכת מחשש סכנה, וע"ז כתב הראי"ה שאין לסמוך על דבריהם להקל בנפשות נגד דברי חז"ל, וביאר שחילול שבת ויוה"כ ע"פ רופאים הוא מפני שגם בספק נפשות מחללים. אבל בנד"ד הלא אין מדובר על **קולא** מסוימת ע"פ הוכחות ואומדנות. ועוד: האם כל הראיות ההוכחות והאומדנות שבעולם שוים לאומדנות הרופאים? ועוד יש להעיר שלפעמים

¹ וכמו שכתוב באסור והיתר הארוך (נו, יח), שהוא מקור דברי הרמ"א: "ובפירוש סימן הדריסה ובחקירתו נתרבו הדעות לרוב ואפילו במקצת אווזות ובר אווזות שכתב הגאון שקבלה בידם שכל שחרטומו או כף רגלו רחבין בידוע שאין דורס מ"מ יש לחוש שמא הן מהי"ט עופות שיש להן ג' סימנים כשרות והן אסורין אע"פ שאין דורס אחד מהן ועל כן המסקנא והמנהג שלא לאכול שום עוף כי אם במסורת שהוא כשר...".

² ומאוד מוזר בעינינו מ"ש הרהמ"ח בהמשך: "על כן אף אם מצאנו מין המתאים בסימנים טבעיים עדיין אין זה מחייב שיהיה זה המין הנדרש. וכראיה ניתן להביא את הגמל השפן והארנבת, שיש להם סימן טהרה אחד ובכל זאת אסורים באכילה". ואינו מובן כלל מה ענין זה לזהוי דבר ע"פ סימנים (מלבד שיתוף השם); וכי רחמנא אסר גמל מפני שאיננו בטוחים בזהויו או מפני שסימן טהרה אחד הוא בבחינת "הוכחה שאינה מספיקה" שיש כאן טהרה!;

הורגים אדם ע”פ אומדן הרופאים, כמו שנפסק: ”אמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת הרי זה נהרג...” (הלכות רוצח פ”ד ה”ה).¹

ולבסוף הביא הרהמ”ח את דברי הגמ’ בזבחים (סב.) שבבית שני ידעו את מקום המזבח ע”פ רוח”ק. אך בפשטות הוצרכו לכך מפני שלא היתה להם ראייה מספיקה לסמוך עליה לגמרי. וגם אם היינו אומרים שבעניני המקדש צריך דוקא בירור ע”פ רוח”ק¹ - מה זה נוגע לנד”ד? גם דברי הראי”ה קוק, שהספיקות הנוגעים לחידוש הקרבנות ובנין המקדש יתבררו בסיוע רוח”ק, אינם ענין לנד”ד, כמו שהעיר הרהמ”ח עצמו, כיון שבעניני המקדש צריך ראיות גדולות כדי לעשות מעשה במקום שיש חשש כרת. ויותר מזה; גם לענין קרבנות ומקדש, פשוט שלא אמר הראי”ה כך אלא משום שראה שבפועל לא נמצא בירור מספיק בדרכים הרגילות לכמה שאלות, כמו התכלת ומקום המזבח וכיו”ב, אבל אם יימצאו הוכחות מספיקות ודאי מודה הראי”ה שאין להמתין לרוח”ק, כמו שמוכח מתשובותיו בענין זה במשפט-כהן (תשובות צא, צב, צד).

לסיום ענין זה נאמר שכמעט בכל תחום בתורה (מלבד אולי דיני נפשות) בודקים את הראיות לגופן; בראיות חזקות הולכים אף להקל, ובראיות פחותות מהן - רק להחמיר, ולראיות קלושות אין חוששים, אך לא מצאנו שאמרו איזה כלל שכל מה שאינו מוכח ע”י מסורת מוגדר כספק. ועל כן יש לתמוה על מ”ש הרהמ”ח בסיכום לפרק א’, שכל מה שאין עליו מסורת מוגדר כספק. ועוד נידרש לנושא זה בהמשך הדברים.

לפרק ב’ - הזיהוי

בפרק ב’ דן הרהמ”ח בענין הזיהוי עצמו, ובסעיף ג’ שם כתב: ”ההסתמכות על אתרי צביעת הארגמן אין בה כדי להוכיח על צביעת הציצית באופן ברור, שהרי לא נמצאו באתרי הצביעה חוטי תכלת של ציצית אלא קונכיות שנשברו מול בלוטת הצבע ובחלק מן המקומות נמצאו שיירי צבע נוטים לארגמן”. והנה הוא דוחה בקש ראייה גדולה, שכבר כתבו לפנינו אך לחשיבותה נחזור ונסבירה כאן בקיצור. [להרחבה ומקורות יש לעיין בספר התכלת לרב מנחם בורשטיין שליט”א, ספר כליל תכלת לרב אליהו טבגר שליט”א ועוד].

א. נתגלו כמה וכמה אתרים, באיזור החוף בצפון הארץ, שבהם היתה תעשייה גדולה של צביעה בחלזון הארגמן. באתרים אלו נמצאו ערמות גדולות מאוד של קונכיות חלזון הארגמן השבורות מול בלוטת הצבע.

ב. אנו רואים שמחלזון הארגמן ניתן להפיק צבע תכלת באיכות טובה (בנוסף לצבע הארגמן שגם אותו ניתן להפיק מחלזונות אלו. ואף ידוע שבימי קדם השתמשו בפועל בחלזון זה לצביעת אריגים בצבע תכלת, כמו שציין הרהמ”ח בסעיף ב’ שישנן כמה פיסות אריג עתיקות הצבועות תכלת, שבבדיקה כימית התברר שמקורה מחלזון זה).

¹ שוב ראינו שכיוונו לדברי הראי”ה קוק עצמו, שכתב בקובץ ”שערי ציון” והובאו ב”אוצרות הראי”ה” חלק ד. ושם ביאר את דבריו, שיש לחלק בין השערות בעלמא של רופאים לבין מה שניתן לבדיקה והוכחה, עיי”ש.

¹ בענין זה ראה בספרים: דרישת ציון (לרב קלישר), עבודה תמה, מקדש דוד (קדשים סימן א), תחילת שו”ת שאילת דוד ועוד ואכמ”ל.

ג. מן המקורות ברור שבימי חז"ל היו שני מקורות בלבד להפקת צבע התכלת - התכלת האמיתית והקלא-אילן!! וכמו שנבאר בהערה⁷.

ד. הקלא-אילן, כשמו כן הוא, מקורו מן הצומח, ואף קיים לו זיהוי מדוייק (האינדיגו, כמו שכתב הערוך בערך קלא אילן, והוא ידוע לנו גם כיום, ועל ידיו ניתן לדעת מהו צבע התכלת שהרי צבעו זהה לתכלת האמיתית), ומ"מ פשוט שחלזון הארגמון אינו הקלא-אילן.

על פי זה ניתן להוכיח בפשטות שחלזון הארגמון הוא התכלת האמיתית, שהרי, כאמור, לא היה מקור נוסף לצבע התכלת!

ואם נשוב לענין "דרכי הזיהוי", הרי לפנינו לא רק השערה ואומדנא בעלמא, אלא ראייה מוצקה וחזקה; שכיון שהיו שני מיני צובעים ומצאנו אחד מהם, שאינו הקלא-אילן, על כרחנו הוא התכלת האמיתית⁸.

⁷ כך ברור, למשל, ממנחות מ., ששם הסבירה הגמ' בתחילה מדוע גזרו שלא להטיל ציצית בסדין (פשתן) - או משום שחששו למי שמטיל קלא-אילן (ונמצא לובש כלאים שלא במקום מצוה, כי רק בתכלת אמיתית הותר כלאים), או שחששו למי שיטיל תכלת שנצבעה שלא לשמה (-"טעימה"), ועיי"ש מהי מסקנת הגמ', ומ"מ מוכח בגמרא שלא היה חשש לצבע תכלת אחר שאינו כשר.

וכן מוכח במנחות מב.: שם נאמר שהתכלת אין לה בדיקה וניקחת רק מן המומחה, וסברה הגמ' שהכוונה היא שאי אפשר לבדוק אם זהו צבע התכלת האמיתית, ושאלו, הרי יש לזה בדיקה עיי' סממנים מסוימים! אלא, מסבירים "מאי אין לה בדיקה, אטעימה", כלומר, אי אפשר לבדוק אם תכלת זו נצבעה לשמה ולכן צריך לקנות דוקא מן המומחה. ובהמשך מסופר על תכלת שבדקה פעמיים, בבדיקה אחת נמצא שהיא התכלת האמיתית ובבדיקה אחרת נמצא שאינה אמיתית, ואמר להם רב אחאי "אלא הא לא תכלתא ולא קלא-אילן?", והסביר מהו היחס שבין שתי הבדיקות, עיי"ש. ומוכח שהבדיקות הן רק על מנת להוכיח שאין זה קלא אילן (כמו שפירש רש"י בפשטות את הסוגיא), והחשש הנוסף - שמחמתו צריך לקחת רק מן המומחה - הוא רק לצביעה שלא לשמה.

לכן בבא מציעא סא: נאמר שהקב"ה עתיד להפרע ממי שתולה קלא-אילן ואמר תכלת הוא - ורואים שזהו הזיוף היחיד המצוי לתכלת.]

וכן בעירובין צו: דנה הגמרא במוצא תכלת בשוק האם כשרה לציצית, האם חוששים שתכלת זו נצבעה "אדעתא דגלימא" או לא, ולדעת ר' אלעזר אם מצא חוטים שזורים ומופסקים אין חוששים שמא אדעתא דגלימא נצבעו כי אין אדם טורח לעשות באופן הדומה כ"כ לציצית, וראה ברמב"ם הלכות ציצית פ"ב ה"ז ובראב"ד וכס"מ מהו פסק ההלכה בזה. ומ"מ ברור שהחשש היחיד הוא לצביעה "אדעתא דגלימא" שהיא צביעה שלא לשמה. וברור שלא הוזכר החשש שמא זהו קלא-אילן מפני שדבר זה ניתן לבדוק, כמ"ש המאירי שם, אך אילו היה מקור נוסף לתכלת שאינה כשרה כיצד לא חששו לזה? (-והרי הבדיקה לא מועילה לזה כמו שהוכח ממנחות).

קיצורו של דבר: אם היה סוג שלישי של תכלת, שאינו כשר לציצית - ואף הוא עשוי מחלזון, ובכמויות גדולות - לא יתכן שחז"ל לא היו מתייחסים אליו, ומתעלמים ממנו בכל המקומות!

ועוד יש להדגיש, שבימי חז"ל ודאי שלא היה מקור נוסף משמעותי לצביעה בתכלת גם עבור "בגדי חולי" ובגדי מלכים וכיו"ב, כמו שמוכח למשל מהגמ' הנ"ל בעירובין שה"גלימא" נצבעה מתכלת אלא שזה לא לשמה. וראה גם ברמב"ן לשמות כח, ב, שנקט בפשטות שהתכלת היא היא ששמשה לבגדי מלכים, וכן מוכח בשבת כו. (-כמו שהביא הרה"מ"ח). ומכאן פשוט שתיאורי הקדמונים - הרומאים וכו' - לגבי צביעת התכלת החשובה בימיהם, ודאי נוגעים לזיהוי התכלת לציצית, שהיא היא, ולא כרה"מ"ח שפקפק בזה.

אך אין לשאול מדוע לא התייחסו חז"ל לצבע המופק מן הדיונון. שכבר הוכיח הרב הרצוג שבימי קדם כלל לא השתמשו בו לצביעה. ועוד הוכיח שהצבע שהפיק הרבי מרדיון מן הדיונון כלל לא בא מן הדיונון עצמו, דהיינו, בתהליך הכנת הצבע - הנעשה בצירוף חומרים שונים ובטמפרטורות גבוהות - נותן הדיונון עצמו רק את חומר החלבון, וכל חלבון אחר היה מביא לאותן תוצאות.

ובנוסף לזה; אתרי הצביעה הנ”ל נמצאו באיזור שבו ודאי עסקו בצביעת התכלת, כדברי חז”ל על כך שבחלקו של זבולון היתה התכלת (-ספרי לדברים לג, יט ומגילה ו), ודבריהם על ”ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה” (שבת כו. ופשוט שגם תהליך הצביעה נעשה בקרבת מקום).

וישנם עוד פרטים שבהם קיימת התאמה בין הארגמון למה שידוע לנו על התכלת העתיקה. למשל, בגמרא נאמר (שבת עה.) ”כמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל ציבעיה”, וזה נכון בחלזון הארגמון שצריך להוציא ממנו את הצבע בעודו חי. גם תיאורי הקדמונים על חלזון הפורפורה שממנו הפיקו צבע תכלת מתאימים עם חלזון הארגמון, והראב”ה מצטט מן הירושלמי שהתכלת הוא ה”פורפירין” (כפי שהביא הרהמ”ח). ועוד.

ולכשנדייק בדבר נאמר שאין כאן הוכחה בלבד, אלא כאילו נמצא הדבר בידינו ממש. כלומר: אמנם לא נמצאו (עדיין) פתילי ציצית הצבועים בתכלת מן הארגמון, אבל נמצא חלזון המתאים לתכונות הנוכרות בחז”ל, ואנו רואים שאכן השתמשו בו לצביעה באיזורים שבהם היו צובעים בתכלת ע”פ חז”ל, וכיון שמלבד קלא-אילן לא היה מקור נוסף לתכלת האמיתית - אם כן, בפשטות, **נמצאת בידינו התכלת**, והמוציא מזה - עליו הראיה! והרי אלו ממש סימנים מובהקים¹.

על פי כל זה נראה ברור שלענין מצות ציצית צריך להטיל תכלת מחלזון הארגמון וקשה למצוא סיבה לפטור ממצוה זו כשבדינו זהו חזק כזה. ובאמת, עפ”י נראה בפשטות שאפילו לענין עבודה בבגדי כהונה נוכל לסמוך על זיהוי זה, שלפי כללי ההלכה יש להחשיבו כ**פודאי**.

ויש להוסיף, שכל האתרוגים המצויים בידינו כיום, ושכולם מברכים עליהם, רמת הוודאות של היותם בלתי מורכבים פחותה מזיהוי התכלת. שכידוע, כל זני האתרוגים ”בחזקת שאינם מורכבים” נתייסדו על פי השערות ואומדנות או מסורות קטועות ואכמ”ל².

ועוד יש לומר שאפילו בלי שנוכח שחלזון הארגמון הוא זה ששימש לצביעת התכלת לציצית בימי חז”ל, מסתבר שיהא כשר לכך. וזה מפני שאע”פ שאמרו בתוספתא ”שלא מן החלזון פסול” מ”מ נראה שאין זה מעכב באיזה חלזון צובעים (ובלבד שיהא הצבע בעין התכלת ויהא עמיד). אך על הדיונון (-זיהויו של הרבי מרדזין) אין לומר כן, כי בפשטות אין הוא מוגדר חלזון (שעל החילזון נאמר למשל ”כל מה שהוא

¹ וכיוצא בזה מצאנו לענין בע”ח טהורים; שכל בהמה וחיה שאין לה שיניים בלחי העליון ואין לה ניבים בידוע שהיא טהורה, חוץ מבן-גמל שאין לו שיניים וניבים והוא טמא, ולכן המוצא בהמה ופרסותיה חתוכות (שא”א לבדוק אם היא מפרסת פרסה), יבדוק, אם אין לה שיניים וניבים למעלה, בידוע שהיא טהורה ”והוא שיכיר בן גמל” (חולין נט. וש”ע י”ד עט, א ועיי”ש עוד דינים דומים לזה). וזו הוכחה ”בדרך השלילה”, שכיון שיש רק שתי אפשרויות - או שזו בהמה טהורה או שזו בן גמל - על כן כשיודע שאין זה בן-גמל ברור שזו בהמה טהורה.

² וכן מצאנו לרמב”ן שהסתמך בפשטות על ”ממצא ארכיאולוגי”, כמו שכתב ב”הערה נוספת” לפירוש התורה שכאשר זכה ובא לארץ ישראל הראו לו מטבע כסף עתיק של שקל, והוא הסתייע בו על מנת להוכיח מהו שיעור השקל, עיי”ש. ונמצאו למדים שאע”פ שמשו רבינו ראה את מחצית השקל כמין מטבע של אש, לא ננעלו דלתי התורה להוכיח מהו שיעור המטבע על פי ראיות הגיוניות.

³ ועוד לענין זה: יפה הראה הרב זלמן קורן שליט”א, בספרו חצרות בית ה’, שהכפתור-ופרת, הרדב”ז ור’ עמנואל חי ריקי סמכו להלכה על ראיה של ”היקש חפשי” הבנוי על סברא פשוטה מניתוח פני השטח, בהסתמך על הנחות הגיוניות כגון שפני השטח לא השתנו בצורה קיצונית או שניתן להבחין מסגנון הבניה שזהו קיר עתיק וכיו”ב, ועל פי זה, למשל, הכריע הכפ”פ שאין חשש להתקרב עד לכותל הר הבית המזרחי מבחוץ, עיי”ש. אם כן, הסתמכות על ממצאים שונים על פי ניתוח הגיוני היא דבר מקובל בהלכה.

וכיו”ב מצאנו שהראשונים הוכיחו שהלכה כדעת רש”י בענין סדר הפרשיות בתפילין על פי תפילין ישנות שנמצאו בקבר יחזקאל בבבל - ראה בית-יוסף או”ח לד בשם הסמ”ג, המרדכי והמהרי”ל.

גדל נרתיקו גדל עמו" -פסיקתא דר"כ יא, ולדיונון אין נרתיק שגדל עמו), וכן אין הצבע המופק ממנו בא מגוף הדיונון (כנ"ל בהערה ד).

לפרק ג' - "תכלת מסופקת - דינה בציצית".

על יסוד הנחתו שזיהוי התכלת הנ"ל הוא ספק בלבד, המשיך הרהמ"ח לדון בפרק ג' בכמה נושאים. ואם כי כתבנו שנראה להחשיב זיהוי זה כודאי, מ"מ נשיב לטענותיו גם ע"פ הנחתו שזהו ספק.

א. אם יש איסור להטיל פתיל בצבע תכלת שאינו התכלת הכשרה.

בסעיף א' דן הרהמ"ח האם יש איסור בהטלת תכלת מסופקת בציצית. והנה הלכה מפורשת היא בשו"ע (ט, ה) שפתילים שאינם לבנים ודאי כשרים מעיקר הדין, ולדעת המחבר אף ראוי להטיל ציצית הצבועה בצבע הכנף, דהיינו, ה"לבן" אינו צריך להיות דוקא בצבע לבן. ואי אפשר לומר שצבע התכלת מגרע גרע, היינו שאם אין זו התכלת האמיתית אין היא עולה לשם לבן, שהרי כמו שהביא הרהמ"ח עצמו ראייה לזה ממנחות מ., בהטלת פתיל צבוע בקלא אילן (או בתכלת שנצבעה שלא לשמה) יוצאים ידי חובה כאילו היה פתיל לבן, וכן כתב גם הב"י בפשטות בסימן ט, לשיטתו שצריך לשים ציצית בצבע הכנף - שבזה"ז שאין תכלת, הלובש טלית שכולה תכלת צריך להטיל בה פתילים בצבע תכלת בתור 'לבן'. ולענין העונש הנאמר על התולה קלא אילן - הנה ברור שהכוונה כשיודע שאין זו התכלת האמיתית, כמסקנת הרהמ"ח בסעיף ב'.

ב. קיום מצוה בספק

ובסעיף ג' דן הרהמ"ח בספק מצות עשה, והביא דברי האחרונים בזה, אך פלא גדול הוא מה ענין זה לכאן, והלא האחרונים שהביא, דנו רק בשאלה האם החיוב לקיים מצות-עשה בספק הוא מדאורייתא או מדרבנן - ובוה באמת יש לדון מצדי-צדדים¹ - כמו שמובא בשדי חמד (מערכת הסמ"ך כלל מא), אך עצם הצורך לקיים מצוה בספק הוא ברור ומפורש, כמו שנאמר בברייתא (ביכורים פ"ד) לענין אנדרוגינוס "וחייב בכל מצוות האמורות בתורה כאנשים" וכן נפסק בלי חולק בכל מקום כמו בשו"ע או"ח יז, ב לענין ציצית ובסימן תרמ, א לענין סוכה. וגם בבין השמשות בסוף זמן קיום המצוה נפסק שלפחות במצוה דאורייתא צריך לקיים כעת מחמת הספק - כמ"ש המג"א תרנ"ב סק"א והמשנ"ב שם סק"ב, שאם לא נטל לולב עד ביהשמי"ש ביו"ט ראשון מחויב לחזור וליטלו. אלא שבנד"ד היה מקום לטעון שאין חיוב להטיל תכלת המסופקת בציצית, וזה מכיון שגם אם יטיל הרי עדיין אין ודאות שתתקיים המצוה (משא"כ באנדרוגינוס ובביהשמי"ש, שעל-הצד שחייב במצוה מתקיימת המצוה בעשייתו), אך איפכא מסתברא, שהיכא שודאי אנו

¹ אמנם, אין זה ברור מדוע דן הרהמ"ח בזה בסעיף א' והזכיר את דברי התוס' בב"מ סא. - והרי אין דבריהם שם נוגעים כלל לשאלה האם המטיל קלא אילן לא יצא גם יד"ח לבן. וודאי שכשכתבו התוס' "ואע"ג דעובר על מצוות ציצית... כוונתם שלא קיים מצות תכלת בציצית ופשוט.

² ותמצית הענין כך הוא: אפשר שהדבר תלוי במח' הראשונים בספק איסורא לחומרא אם מדאורייתא או מדרבנן, ואפשר שלכו"ע במ"ע צריך לקיימה מדאורייתא, או להיפך, שלכו"ע א"צ מדאורייתא, או שיש חילוק בין סוגי הספקות; האם הספק בעצם החיוב במצוה או הספק אם כבר קיים את המצוה, או חילוק אחר; בין דבר שאם יקיימו כעת ודאי שתתקיים המצוה עכ"פ ובין מה שגם אם יעשה ספק אם התקיימה המצוה, ומדיון זה יכולה להיות נפ"מ לענין ברכה במקרים המסופקים (והיה ראוי לציין לדברי המשנ"ב סז, א בענין זה, שהכריע שבכל מקרה של ספק אין לברך).

בני חיובא, והספק הוא רק האם יוצאים יד”ח במעשה זה - ודאי וודאי שצריך לקיימו מספק, וכן מוכח לכאורה מדברי השו”ע סימן לג סעיף ה, שכשיש לו תפילין שיש ספק בכשרותם יניחם ”כדי שלא יתבטל ממצות תפילין” (ועיי”ש במ”ב, ובביאור הלכה שם, ד”ה אין התפירה, נקט לשון מפורשת יותר: ”ומ”מ מחויב להניח התפילין אם נאבד הרצועה ואין לו שום עצה דשמא הלכה כהשיטות...”), וכיו”ב בסימן לב סעיף נ: ”מקום שאין גידים מצויים תופרים בטאליאדור”ש... עד שיזדמנו להם גידים”, ”כדי שלא להתבטל ממצות תפילין” (מ”ב שם ס”ק רכז), ומכל זה נראה שצריך לשים התכלת המסופקת בבגדו ”כדי שלא יתבטל ממצות תכלת”. ומה שהרבה גדולי ישראל לא חששו להטיל התכלת של הרבי מרדזין מספק, צ”ל שלא היה די בראיותיו כדי לעורר אצלם ספק של ממש, משא”כ בנד”ד (וראה דוגמא לדבר במה שכתב הב”י (או”ח תרפח) לגבי קריאת מגילה ב”ד וט”ו בערים שאין ספק של ממש אם הן מוקפות חומה מימי יהושע בן נון). אך הרהמ”ח לא התייחס לכל זה והתעלם מן הדין הפשוט, שסוף סוף, בין אם מדאורייתא ובין אם מדרבנן, לכו”ע בספיקא דאורייתא חייב בקיום המצווה!

ועוד, שהרהמ”ח מסכם את דיונו בסעיף ג’ בזו הלשון: ”עולה מבירור זה שיש מחלוקת בין האחרונים אם יש חיוב מהתורה ומדרבנן לקיים מצות עשה שספק אם מקיימה בעשייתו” - ואין לדברים אלו שחר, שהרי המחלוקת היא האם החיוב הוא מהתורה או מדרבנן, אך מ”מ ברור שיש חיוב!! ועל בסיס מסקנתו זו מתייחס הרהמ”ח בהמשך המאמר לקיום מצות התכלת בצבע המופק מחלזון הארגמן כאל ”מידת חסידות”, ועל זה הוא מבסס את הדיון בחשש היוהרא; והדברים מתמיהים, שכן לא הביא הרהמ”ח כל ראיה לכך שזו רק מידת חסידות! ואדרבה, לפי מה שהביא בסעיף ג’ הנידון, יש הסוברים שהחיוב לקיים מ”ע במקום ספק הוא מדאורייתא, ועכ”פ חיוב דרבנן יש בזה.

ג. בל תוסיף

ובסעיף ד’ דן הרהמ”ח באיסור בל תוסיף ומצדד שלפי דברי המרדכי (מגילה סימן תשע”א), בחד (תירוצא) - שאין קוראים מגילה בחו”ל בט”ו באדר משום ספיקא דיומא מחשש בל תוסיף - אסור להטיל תכלת מסופקת משום בל תוסיף. ודבריו מרפסן איגרי, אי בעית אימא גמרא ואי בעית אימא סברא. אי בעית אימא סברא; בפשטות אין מקום לומר שיש בזה משום בל תוסיף, וכמו שהביא הרהמ”ח בשם הרב יעקב אריאל שליט”א שאין כאן הוספה כלל אלא חזותא בעלמא. ואת”ל שצבע יש בו ממש, הרי רבים הם הסוברים שמוותר להוסיף עוד חוטים על שמונת החוטים שבכנף (שו”ע סימן י”א ומ”ב ס”ק ס) וק”ו בצבע בעלמא. וכן, הלכה מפורשת היא שהחוטים יכולים להיות בכל צבע שהוא וגם בצבע תכלת (כמו שהבאנו לעיל) ואם כן אין כאן בחינת הוספה כלל. ואם תאמר שדוקא מפני שרוצה לצאת יד”ח מצות תכלת נחשב הדבר לבחינת הוספה, וא”כ שוב איכא כאן ’בל תוסיף’ - הנה דבר זה אין הדעת סובלת, שהרי במה שהלבן צבוע אין פגם בלבן (כנ”ל), ואטו מפני שרוצה להרויח קיום מצוה נוספת יעבור בבל תוסיף? וכי מי שיטול ד’ מינים שיש ספק בכשרותם, יעבור בזה על בל תוסיף לדעת המרדכי? או האם במקרים שיש לו תפילין שכשרותם מסופקת, לא יעשה כדברי השו”ע להניחם? ישתקע הדבר ולא יאמר.

דוגמא לבל תוסיף היא במוסיף טוטפת חמישית בתפילין, שמוסיף על הארבע הקודמות, אך בנד”ד ממה נפשך: אם זו היא התכלת האמיתית - מה טוב, ואם לא - הן לא הוסיף כלום! וברור שאין זה דומה כלל לדברי המרדכי, ששם קורא מגילה ביום נוסף ומוסיף במצות קריאת המגילה, ומה זה דומה למי שרוצה לקיים מצוה על הספק ואינו מוסיף בזה דבר? ויתירה מזו; מגילה עצמה תוכית, שבעיירות המסופקות קורין ב”ד ובט”ו ואין בזה לתא דבל תוסיף! ופשוט שהמרדכי לא אמר שיש בל תוסיף אלא מפני שאנן בקיאין בקביעא דירחא ויו”ט שני הוא רק מנהג, וכיצד אפשר לכתוב -”שיטת המרדכי שקיום מצוה

מחמת הספק יש בו משום בל תוסיף?! ובאמת אריכות דברינו בכך מיותרת לגמרי, ורק מפני שכבר כתב הרהמ”ח הפוך הוצרכנו לזה.

ואי בעית אימא גמרא: הלא בגמרא מנחות דף מ. נראה בפשטות שהמטיל קלא אילן בבגדו אינו עובר בבל תוסיף, שהרי הגמ’ שם אומרת שגזרו שלא להטיל ציצית בסדין (של פשתן) גזירה משום קלא אילן, ושואלת הגמ’ ”ולא יהא אלא לבן” כלומר, לכאורה גם קלא אילן עצמו יהיה מותר להטיל בסדין בתור חוטי ”לבן”, ועונה הגמ’ שחוטי צמר לבנים אסור להטיל בסדין פשתן כיון שרק בתכלת, שחייבת להיות מצמר, הותר כלאים בציצית. ומוכח מזה שאין איסור בל תוסיף בהטלת קלא אילן, שהרי הגמ’ סוברת שלולא הבעיה של כלאים אין בעיה בקלא אילן! ובהמשך הגמ’ שם מוסבר שאה”נ, אטעמא דקלא אילן יש להשיב, אלא דגזרו משום ”טעימה” - והיינו שמא מחוסר ידיעה יטילו בסדין פתילי תכלת שנצבעה שלא לשמה, והוי כלאים שלא במקום מצוה (-ע”פ הפירוש השני בתוס’ ורבינו גרשום). ומזה מוכח שגם בתכלת הצבועה שלא לשמה - שמטילים אותה ע”מ לקיים מצות ציצית - אין איסור בל תוסיף, והבעיה היא רק לענין כלאים! (ולדברי הרהמ”ח מדוע לא גזרו על התכלת בכל הבגדים גזירה שמא יטילו קלא אילן או תכלת שנצבעה שלא לשמה ויעברו על בל תוסיף?). ובאמת, כבר התוס’ (בדף לח. ד”ה התכלת) הוכיחו מגמ’ זו שאין איסור להוסיף יותר משני חוטים לבנים כפולים (ואף הראשונים הסוברים שאסור להוסיף חוטים יודו לראיה זו, שהרי לכו”ע היום מטילים ארבע חוטי לבן כפולים, ורק ביותר מזה נחלקו), וכך יש להוכיח גם לענין הצבע. סוף דבר, בפשטות מוכח מן הגמרא שאין לתא דבל תוסיף בענין זה, ואם עדיין סובר הרהמ”ח שלדעת המרדכי יש בזה בל תוסיף - אדרבא, יטרח נא ויתרץ את המרדכי מגמרא זו. ועוד אנו תמהים, שהן הרהמ”ח עצמו הביא בתחילת פ”ג ראייה מגמ’ זו שבצמר הצבוע בקלא אילן מתקיימת מצות הלבן, ואף כאן חזר וציין לגמרא זו בתוך כדי דיבור למסקנתו, ואם כן שוב איננו מוצאים את ידינו ואת רגלינו במסקנותיו. (ועוד, שאם כן לא על סברת הרב אריאל תלונתו כי אם על האמוראים!)

ד. יוהרא

בפרק ד’ דן הרהמ”ח בענין יוהרא וכותב שכיון שהטלת התכלת בימינו היא מידת חסידות על כן יתכן שיש לחשוש ליוהרא והאריך בזה. אלא שהערנו כבר, שהרהמ”ח הן לא הביא כל תימוכין לדבריו שהטלת התכלת היא מידת חסידות, ואדרבה, ממה שהביא יש להוכיח הפוך. ובנפול היסוד נפל הבנין - שכל ענין יוהרא נאמר במה שודאי אין **חיוב** לעשותו והוא מעלה ומידת חסידות בעלמא (כמו אחיזה בציציות בשעת ק”ש או לבישת בגדי לבן בשבת), או חשש לדעה שלא התקבלה להלכה (כמו בתפילין דר”ת, שנפסק שיוצא יד”ח בתפילין דרש”י), אך מצוה שבפשטות מחויב לעשותה האם נאמר שימנע מלעשותה בגלל ”יוהרא”? הלא בכה”ג מתאימים יותר דברי הרמ”א (או”ח א, א) ”ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הבורא”, ודברי המשנה ברורה (שם סק”ו) ”וכן אם הוא אדם בינוני עומד במקום גדולים לא יתבייש מהם ללמוד ולעשות המצוה”⁸⁰.

⁸⁰ ואמנם המ”ב שם ממשיך: ”אך אם אפשר לו לעשות המצוה שלא בפניהם טוב יותר” - אך זה מפני הענין הכללי של ”והצנע לכת”, כמבואר במקור הדברים בפמ”ג (באשל אברהם סק”ב), ובפשטות אין זה נוגע למצות ציצית, שהמצוה ללכת בציצית כל הזמן ואף להוציאה לחוץ - ראה שו”ע תיא ומ”ב שם סקכ”ה.

ונד"ד הפוך מהמקרים שנאמר בהם דין יוהרא - ששם הקושיא היא על העושה "מה ראית להחמיר?" וכאן הקושיא היא על אלו שלא עושים.²⁷

ועוד: מנא ליה להרהמ"ח שקיימת יוהרא? והלא רבים וטובים "בני תורה" ו"בעלי בתים" הולכים היום עם תכלת בכנפיהם, מהם עדיין בתכלת "רדזין" (-כחסידי ברסלב) ומהם בתכלת החדשה, ובהם גם מחשובי הרבנים והפוסקים שבדור!²⁸

הערה נוספת על החיוב לשים תכלת

וכיון שעוסקים אנו במצוה חביבה זו, נוסיף הערה אחת חשובה.

הנה ראינו ושמענו כאלה הטוענים שגם אם נמצאה התכלת האמיתית, עם כל זה כיון שלהלכה התכלת אינה מעכבת את הלבן (הלכות ציצית פ"א ה"ד) על כן המטיל לבן בלא תכלת אינו נקרא מבטל מצות עשה. ולכאורה אין צורך להשיב על טענה זו, שהרי מקרא מלא הוא "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו, לח), וכי מידת חסידות דבר הכתוב? ובמה שונה מצוה זו מכל מצוה, שכאשר התקיימו התנאים המחייבים בה (-כמו בית למזוזה, ולבישת ארבע כנפות לציצית) יש חיוב לקיימה, ומי שיכול לקיים ואינו מקיים ביטל מצות עשה. וההלכה שהתכלת אינה מעכבת את הלבן פירושה שלא תאמר שאין שום מצוה בהטלת לבן בלבד (-כדעת רבי, מנחות לח, שהתכלת מעכבת את הלבן), אלא באמת מקיים בכך מצוה, אך לעולם עדיין מחויב לקיים מצות התכלת, ואם יש לו אפשרות להטיל תכלת ואינו מטיל - ביטל מצות עשה.

אך לרווחא דמילתא נביא ראיות לכך מן הגמרא: במנחות מג: "אמר ר' מאיר גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת", וברמב"ם (פ"ב ה"ט) "קשה עונש מי שאינו מניח לבן יותר מעונש שלא הניח תכלת לפי שהלבן מצוי לכל והתכלת אינה מצויה בכל מקום..". - ומוכח שיש עונש על המבטל מצות תכלת.

ועוד: חכמים גזרו שלא להטיל ציצית בסדין (מנחות מ.), ולדעת הרי"ף (הלכות ציצית יג.), רש"י ועוד ראשונים הכוונה שבסדין אין מטילים תכלת אבל לבן מטילים. והנה ביבמות צ. אמר רב חסדא שהיה ברצונו להקשות על רבה - שאמר שאין ביי"ד מתנים לעקור דבר מן התורה - מכמה מקומות שבהם עקרו חכמים מצוה מן התורה ואחד מהם הוא "סדין בציצית", אלא שכבר אמר רבה "שב ואל תעשה שאני". כלומר דין "סדין בציצית" הוא "עקירת דבר מן התורה" ע"י חכמים, אלא שזה בשב ואל תעשה (ובקיצור כתב כך רש"י בשבת כה: ד"ה ואינהו: "וביבמות פרכינן וכי ביי"ד מתנין לעקור דבר מן התורה לפטור את החייב ומשני שב ואל תעשה שאני", וכיו"ב במנחות מ. ד"ה לפי שאין בקיאין). ומכאן שההולך בלא תכלת (כשאפשר לו) נקרא מבטל מצות עשה.

וכן בגמרא מנחות מא. אמר המלאך לרב קטינא "סדינא בקייטא וסרבלא (-עם כנפות עגולות) בסיתוא, ציצית מה תהא עליה? אמר ליה ענשיתו אעשה, אמר ליה בזמן דאיכא ריתחא עסקינן", ומסבירה הגמ' שבאמת אין כאן חיוב ממש, שהרי לא לבש בגד בר-חיובא "אלא הכי קאמר ליה, טצדקי למפטר נפשך מציצית". ולדעת הרי"ף וסיעתו הרי בסדין קיים רב קטינא מצות לבן, ורק תכלת לא קיים, ובכל זאת יש על זה קפידא כשפוטרו עצמו ממצוה. וכ"כ הרמב"ן במלחמות (שבת פ"ב) שפירוש דברי המלאך הוא "הרי

²⁷ ובאמת, אפילו לדברי הרהמ"ח שזו מדת חסידות בלבד, ואין חיוב להשתדל ולקיים המצוה במקום ספק כזה, עדיין יש חילוק בין זה לתפילין דר"ת למשל; ששם ס"ס נפסק שקיים המצוה בתפילין דרש"י אך כאן זהו הידור לקיים מצוה שאין אפשרות אחרת לקיימה, ודוק.

²⁸ וכן לענין תפילין, שאע"פ שכתב השו"ע (או"ח לד, ג) "לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות", מ"מ הענין משתנה לפי המציאות, כמ"ש הברכי יוסף (הובא בשע"ת שם) שבמקומותינו רוב תופסי התורה ומקצת בע"ב מניחים דר"ת גם כן ולא מחזי כיוהרא. וכן נהוג היום בהרבה קהילות, כידוע.

את מבטלה לגמרי בין בתכלת בין בלבן, פעמים בטלת שתיים (-בסרבלא) פעמים אחת מהן (-בסדין)". וכן מוכח מגמרא זו שאילו היה לובש בגד בר-חיובא היה זה ממש ביטול חיוב - ולא רק "טצדקי..". - בכך שאינו שם תכלת!

ואמנם, ראשונים אחרים הקשו על רש"י והרי"ף מגמרא זו (ראה מנחות מ. תוד"ה סדין ושבת כה: תוד"ה סדין ובעל המאור בשבת פ"ב והרא"ש בהלכות ציצית סימן יז), אך קושייתם היא על הלשון - מדוע נאמר "ציצית מה תהא עליה", והרי מדובר רק על ביטול מצות תכלת (ובאמת יש גירסא "תכלת מה תהא עליה"), אך על תוכן הדברים לא הקשו (וכן לא הקשו מהגמרא הנ"ל ביבמות).

ושמא יטען מישהו: הלא הרמב"ם (בסהמ"צ עשה יד) מנה את התכלת והלבן כמצוה אחת וא"כ כיון שאינם מעכבים זא"ז מתקיימת המצוה גם בלבן בלבד ואין כאן ביטול מ"ע. אך זו טעות, מפני שפרטים הנמנים כמצוה אחת אין הכוונה שניתן להסתפק באחד מהם, וכמו שלדעת הרמב"ם (סהמ"צ עשה כ) שעשיית המנורה השולחן והמזבח נכללים במצות בנין המקדש, ודאי שמוטל חיוב גמור לקיים כל אחד ואחד מפרטי מצוה זו ולא להסתפק בחלק מהם.

ועוד, שבמצות ציצית עצמה, כתב הרמב"ם בשרש האחד-עשר בסהמ"צ שבאמת מסברא היה ניתן לומר שהלבן והתכלת יימנו כשתי מצוות, אלא שנאמר במכילתא "מצוה אחת היא", וממשיך הרמב"ם: "הנה כבר התבאר לך שאפילו החלקים שאינם מעכבין זא"ז פעמים יהיו מצוה אחת כשיהיה הענין אחד, כי הכוונה בציצית למען תזכרו אם כן כלל הדבר המחויב בזכרון ימנה מצוה אחת". והרמב"ן בהשגותיו הביא שגם הבה"ג מנה התכלת והלבן כמצוה אחת, וביאר "לפי שהוא ענין אחד, שבתשלום התכלת והלבן תשלם לנו הכוונה במצוה הזאת לשמור את כל מצוות ה' ולעשותם", ומבאר שזה מתאים עם שיטת הבה"ג שמנה תפילין של ראש ושל יד כמצוה אחת. וגם לשיטת הרמב"ם, שמנה תפילין של יד ושל ראש כשתי מצוות, חילק הרמב"ן ששם אלו שני מעשים אך לבישת התכלת והלבן היא במעשה אחד ולכן זו מצוה אחת.

אם כן, מדברי שניהם מוכח שמן-הצד המעשי באמת היה אפשר להגדיר שיש כאן שתי מצוות, ועפ"י ברור שביטול כל אחת מהן הוא כביטול מ"ע. אלא שכיון "שהענין אחד" על כן נמנתה מצוה אחת, אך אין זה מוריד מן החיוב לקיים כל אחד מחלקי המצוה לעצמו, כשם שלדעת הבה"ג, שמנה תפילין כמצוה אחת, אין כל היתר למי שיש בידו זוג תפילין שלם להניח רק תפילין של ראש ולומר "קיימתי את המצוה". ואדרבה, נראה שלעובדה שמצות ציצית נמנית כמצוה אחת יש משמעות הפוכה; היינו, אע"פ שהתכלת אינה מעכבת את הלבן, מ"מ כשיש רק לבן הרי זו "חצי מצוה" בלבד, ושלמות התכלית ו"הענין" של המצוה חסרה. אלא שבחמלת ה' עלינו, נתן ערך, וממילא גם חיוב, אף בקיום חצי ממצוה זו⁷¹.

⁷¹ ובה נוכל להבין מה שקשה בדעת הרמב"ם; מה חשוב לנו הדבר שציצית נמנית כמצוה אחת ולא שתיים? וכבר הקשה כן הרמב"ן על הבנת הרמב"ם במכילתא הנ"ל: "והתמה מן הרב, אם לדעת מכילתא הזו התכלת והלבן אינם מעכבין זא"ז, לאיזה ענין שנו שם מצוה אחת ולא שתי מצוות?" (ולכן מפרש הרמב"ן שהמכילתא סוברת כמ"ד שהתכלת והלבן מעכבין זא"ז). וכן צריך להבין מדוע ראה הרמב"ם צורך להדגיש זאת בגוף הלכות ציצית פ"א ה"ה: "אע"פ שאין אחד מהם מעכב את חברו אינן שתי מצוות אלא מצות עשה אחת".

אך לפמ"ש כונת הרמב"ם (וכוונת המכילתא לפירוש הרמב"ם) היא לומר שאע"פ שלמעשה התכלת אינה מעכבת את הלבן מכל מקום חסרון התכלת הוא חסרון גם בלבן, שכיון התכלת והלבן "עניינם" אחד על כן בציצית לבן בלא תכלת אנו מקיימים רק "חצי דבר", והתכלית של "למען תזכרו" לא התמלאה.

[אכן, אפשר שהרמב"ם לשיטתו הגדיר זאת כמצוה אחת משום שאין אלו שני חצאים שוים במצוה, אלא הלבן הוא ה"ענין" והתכלת הוא הכורך, וכלשונו - "נמצאו במצוה זו שני ציוויים, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה ושיכרוך על

וכן עולה ממה שכתבו הראשונים בכמה מקומות ש"עיקר המצוה" הוא בתכלת, דהיינו, קיום המצוה הוא גם בלבן בלבד אך זהו קיום חסר; כך כתב רש"י במנחות מ. ד"ה ב"ש פוטרין ".שעיקר מצות ציצית תכלת כתיבא ביה", וכ"כ רש"י בתשובה (הובא ברמב"ן במלחמות שבת פ"ב) בביאור דברי המלאך לרב קטינא "ציצית מה תהא עליה" - שלדעת רש"י והרי"ף וסיעתם הכוונה לתכלת - "והאי דקא"ל מציצית משום דעיקר מצוה בתכלת והמקיים לבן בלא תכלת אין כאן מצוה שלמה אלא אחת מן השנים". וכיו"ב כותב הרא"ש בהלכות ציצית (סימן יז לגבי סדין בציצית לדעת רש"י): "אעיקר מצות ציצית קפיד דהיינו תכלת", ובהמשך דבריו (בדעת ר"ת): "וקפטרי לה אפילו ממינו דלמא אתי למיעבד בה תכלת לפי שהוא עיקר". ויש להסתפק האם כוונתם לומר שהתכלת יותר עיקר מן הלבן, כמשמעות הלשון וכדברי הרמב"ן בפירוש התורה (במדבר טו, לט) שהזכרון הוא בתכלת, או כוונתם שעיקר המצוה היא בלבן ותכלת יחדיו, אך מ"מ ברור מכל זה כנ"ל, שגם כשיש לבן חיוב גמור הוא לשים תכלת ובלא זה המצוה חסרה.

ונקודה נוספת: אמנם מובא שהתכלת "נגנזה" (במדבר רבה יז, ה), אולם ברור שזה תיאור המציאות, שפסק ייצור התכלת, ועד שתתחדש הרי היא "נגנזה", אך לא בטלה המצוה. ולכן הרי"ף והרא"ש, שאינם מביאים מה שלא נוהג בזמן הזה, הביאו את פרטי דיני התכלת, הצביעה והבדיקה להבדיל מקלא אילן וכו'. וכן דייק הרמב"ם וכתב "והתכלת אינה מצויה בכל מקום ולא בכל זמן..". (הלכות ציצית פ"ב ה"ט) - אבל עצם החיוב במצוה קיים. ולכן אין טעם שמצוה זו לא תנהג כעת, כאשר, ברוך ה', התחדשה אפשרות קיומה.